

Jugoslovenstvo je kao samoupravni socijalistički društveni odnos, kao linija bratstva i jedinstva, kao patriotizam i misao o jugoslovenskoj cjelini pred velikim iskušenjem. Opterećeno je nizom nesporazuma, dilema i nejasnoća teorijsko-metodološke i praktično-djelatne naravi. U sadašnjoj krizi jugoslovenstva naziru se, međutim, i njegove velike šanse ukoliko se subjektivne snage socijalizma i posebno Savez komunističke usredsrede na toj orijentaciji.

IBRAHIM BAKIĆ

NACIONALNI ODNOSI IZMEĐU KRIZE I PROMJENA

I.

Valjan razgovor o nacionalnim odnosima danas je moguć tek u kontekstu analize ukupne socijalne situacije: ekonomske, kulturne i duhovne, te na kraju političke stvarnosti i uzroka koji ih omogućuju. U mogućnosti da ovom prilikom izvršimo tu analizu, naša razmatranja podrazumijevaće mnoge poznate aspekte sadašnje socijalno-ekonomske situacije koja je, s razlogom, označena krizom i to u jednom produbljenijem smislu kao kidanje osnovnih šina i poluga na kojima počiva karakter načina društvene proizvodnje, tj. društvenih odnosa. U tim i iz tih pukotina nastaje lavina procesa i protivrječnosti koji su zahvatili jugoslovensko tkivo i koji se najčešće završavaju sukobima na socijalnoj, ideološkoj i političkoj osnovi.

U središtu tih sukoba, koji su očigledni u društvenom životu, prepoznajemo najmanje dvije tendencije koje okružuju primarni društveni odnos i koje sve više poprimaju oblike pojave i više od toga: formu i sadržinu dva polarizirana pogleda, pristupa i načina djelovanja ljudi i socijalnih snaga prema društvenoj stvarnosti i putevima izvođenja procesa daljeg društvenog razvoja. Jedna je klasično građanska, koja je

karakteristična čak za vrijeme feudalno građanske epohe razvoja jugoslovenskih naroda i zemalja, za tzv. predjugoslovensko vrijeme i druga, neograđanska čije uporište počiva na tekovinama savremenog građanskog društva, onih uslova koji su stvarani u krilu evropskog kulturnog prostora. Negdje između se, pod snažnim pritiskom ova dva sklopa, našla socijalistička koncepcija koja je, takođe, suočena sukobom između primarno-iskustvenom samoupravnom i pratećom birokratsko-centralističkom orijentacijom. Na ravni ova tri društvena sklopa koji se, u sadašnjim uslovima razvoja jugoslovenskog društva, sudaraju kao tektonski blokovi najveću otpornost i upornost pokazuje socijalističko samoupravni model profiliranja društvenih odnosa i mogućnosti utiranja puteva za budući razvoj.

Na podlozi pomenuta tri društvena sklopa, koji uveliko postaju generatori kulture i duhovne situacije vremena u kome živimo, začinju se i svi oni procesi i sukobi koji se pokazuju na ravni međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji sa manje-više izraženim modalitetima socijalno-ekonomske i kulturne struktuiranosti i istorijske uslovljenosti razvoja pojedinih dijelova Jugoslavije i jugoslovenske cjeline. Uz ovu ocjenu sadašnjosti, nužno je i upozorenje da formiranje pomenutih socijalnih blokova unutar jugoslovenske cjeline nije počelo sa neposrednim uzrocima sadašnje ekonomske i socijalne krize, dakle, od 80-tih godina naovamo, kao što se često uobičajava kazati, već uporedo sa istorijskim, socijalnim i kulturnim tokovima formiranja i dijelova i cjeline jugoslovenskog društva. Kad to kažemo, imamo u vidu kulturno-istorijske i socijalno ekonomske prilike formiranja identiteta (među kojima i nacionalnih) i oblika zajedništva ljudi na našim prostorima. Na tom putu dešavale su se teške duhovne i kulturne traume, kako u toku slamanja starih, tako i na putu stvaranja novih civilizacijskih tokova i promjena na trasi socijalističke samoupravne izgradnje. Sve to, kao i nedovoljna revolucionarna agilnost činilaca socijalističke svijesti i prakse, pa i same naučne teorije marksizma, omogućilo je da se unutar sadržine i oblika izgradnje socijalističkog društva, u podlozi novog načina socijalističke društvene proizvodnje, a posebno u proizvodnji kulturnih i duhovnih dobara i vrijednosti zadržavaju snažni elementi građanskog, često i feudalnoj provenijenciji. Isto tako, na temelju protivrječnosti i deformacija socijalizma generiraju se ovi zatečeni i proizvode novi modaliteti čovjekova otuđenja koji, iako u novoj (socijalističkoj) odori, čvrsto se usaduju u staru, građansku podlogu, stvarajući svojevrsni konglomerat kulturno-idejnih hibrida unutar socijalističkog procesa čiji se raspon doticanja može pratiti od oblika materijalne proizvod-

nje i organizacije društva do svijesti i ponašanja ljudi u ličnom i društvenom životu. To je socijalizam onemogućilo da se odupre i naslijeđenim i nadolazećim građanskim uticajima i restauracijama. Izrasline građanskog društva ne samo na, nego i u tkivu socijalističkog samoupravnog društva metastaziraju sa stepenom socijalno-kulturne i ekonomske erozije socijalističkog načina društvene proizvodnje i samoupravnog produkcionog odnosa sa dramatičnim posljedicama po identitet socijalizma, tj. jugoslovenskog samoupravnog modela, te stoga i po međunacionalne odnose, što je posebno prepoznatljivo na kosovskoj raspuklini gdje su prekinute mnoge niti međunacionalne komunikacije, koegzistencije, tolerantnosti i zajedničkog života.

Socijalna drama raspada jugoslovenskog građanskog društva pod snažnim djejtvom narodnooslobodilačke i socijalističke revolucije, kao pokreta temeljnih društvenih promjena na liniji socijalne i nacionalne ravnopravnosti ljudi i njihovih zajednica, te dramatični rasplet u svim prelomnim periodima (situacijama) u njegovom socijalističkom razvoju, posebno prelomnima ka samoupravljanju, pokazali su svu žilavost građanske podloge razvoja socijalizma i održavanja onih vrijednosti koje na tome počivaju, čak i nekih, na prvi pogled, novih ali primitivnih oblika birokratizma i etatizma. U tome se posebno pokazuje snažna oporost nacionalnog koje u novo društvo ulazi u totalitetu kao građanska tvorevina ispoljavajući ne samo svoje građansko lice već i građansko srce i time kao snažan faktor blokade socijalno-klasnih promjena i napretka, posebno u simbiozi sa birokratizmom i etatizmom. Ono postaje utoliko snažnije i opakije ukoliko kormilo nacije ne drži emancipatorska klasa i socijalne snage revolucije, već navigatorsku ulogu preuzimaju klase, slojevi i političke snage građanske provenijencije, bilo u starom, bilo u novom ruhu.

Ova pitanja socijalno-klasne i političke diferencijacije s kojima se jugoslovensko društvo suočava na sadašnjem stepenu razvoja, bila su i ostala kamen kušnje u naučnoj teoriji marksizma i revolucionarnoj akciji radničkog i komunističkog pokreta. Iskustva marksizma u nas i djelovanje političkih snaga radničkog i komunističkog pokreta, posebno Komunističke partije, tj. Saveza komunista Jugoslavije, jedinstveno su poučna u pogledu načina rješavanja sukoba između staroga i novoga koje je trajalo i kojega će biti, te je kobna svaka iluzija o definitivnoj pobjedi socijalizma, posebno u praksi samoupravljanja i demokratije, a time i rješavanja nacionalnog pitanja i odnosa koji na toj podlozi nastaju. Na ovu činjenicu upozoravao je još Marks kad je rekao da je pad nacionalnih suprotnosti uslovljen padom kla-

snih suprotnosti, a taj proces nije trenutna niti lako prevaziđljiva. Ta upozorenja susrećemo i u bitnim teorijskim i programskim opredjeljenjima našeg komunističkog pokreta, a posebno u Programu SKJ. Josip Broz Tito je podvlačio klasnu dimenziju nacionalnog, upozoravajući da je građansko u naciji crv razarač koji iznutra otvara nacionalne rane koje su teško zalječive. Na štetnost djelovanja građanskog u kulturnom, ideološkom i političkom smislu u odnosu na naciju i nacionalno pitanje Tito će upozoriti već 1936. i 1937. godine u »Pismu za Srbiju« i u članku »Komunisti i hrvatski narod«. Na tu opasnost za razvoj socijalizma i nacionalne odnose kroz prizmu nacionalizama svih vidova Tito upozorava i na Osmom kongresu SKJ, a Kardelj će na opasnost građanske osnove i omotača u sferi nacionalnog pitanja, o čemu raspravlja i u svojoj knjizi »Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja«, upozoravati kroz prizmu analize ideološkog i političkog ispoljavanja građanskih snaga, da bi na Jedanaestom kongresu SKJ ukazao i na obnavljanje i ispoljavanje političkih snaga koje su djelovale i prije revolucije.

2.

Jugoslovensko društvo je danas na širokom frontu suočeno sa takvim snagama koje vrše snažan, a u nekim dijelovima zemlje, posebno na Kosovu, dramatičan udar na osnovne tekovine socijalističke revolucije i socijalizma i osnovne principe rješenja nacionalnog pitanja. Zato se s pravom može kazati da je nacionalizam platforma građanskog društva, ideološki i politički izraz građanskih pristupa i koncepcija koji u sebi involviraju i primitivne oblike i sadržine socijalizma, čak i ideje i programe takvog socijalizma kao što je staljinistički tip, te da je marksistička kritika nacionalizma, u stvari, kritika građanskog društva, kritika svega građanskog, pa i onoga u socijalističkoj izvedbi. Stoga su i kritika nacionalizma i obračun sa nacionalističkim snagama u jugoslovenskom društvu danas mogući samo kao radikalna kritika i dokidanje izvora građanskog u utrobi socijalizma, tj. građanskih snaga okolo i unutar organizovanih socijalističkih snaga i institucija sistema, pa i u samom Savezu komunističara. Bez takve radikalne kritike i korjenitih promjena nije moguće ostvariti ni pobjedu nad albanskim nacionalizmom i separatizmom, niti, pak, u odnosu na druge nacionalizme na Kosovu i u drugim dijelovima zemlje, koji se, u biti, pokazuju kao izrazi primitivnog shvatanja načina društvene proizvodnje, tj. načina ličnog i društvenog života.

Unatoč korjenitim promjenama na putu iz građanskog u socijalističko društvo i epohalnim promjenama u mjestu dru-

štenih snaga u korist radničke klase i drugih progresivnih stvaralačkih i proizvodnih snaga, mnogi zahtjevi i mogućnosti našeg samoupravnog socijalizma nisu ostvareni, upravo, zbog blokada koje vrše građanska svijest i ideologija nastali na podlozi birokratsko-etatičkog prisvajanja viška vrijednosti i sužavanja, pa čak i zatvaranja socijalnih prostora i kanala za neposredno i demokratsko odlučivanje. Te blokade osnažene su elementima birokratsko-etatičke vizure i instrumentalizacijom nacionalnog, posebno na primjeru definiranja i oblikovanja nacionalnih državnosti unutar jugoslovenske cjeline i zajedništva, koje je omogućilo da se pod firmom državnosti republika, kao primarno nacionalnih država, reafirmišu i na socijalno politički prostor izbiju one građanske ideje i koncepcije koje se u prividno novim izdanjima i teritorijalnim okvirima pokušavaju institucionalizirati, upravo, posredstvom nacionalnog. Tipičan primjer takve instrumentalizacije nacionalnog pokušao se ozvaničiti u zahtjevu »Kosovo republika«, kao i u nekim novim zahtjevima koji se izražavaju u okvirima slovenačkog kulturnog i socijalnog prostora; u okviru koncepcije o osnaženju nacionalne i teritorijalne dimenzije srpske državnosti; hrvatske varijante oblikovanja teritorijalnog povezivanja Hrvata; u fundamentalističkoj koncepciji državno pravnog ustrojstva i proširivanja Bosne i Hercegovine kao muslimanske države; autonomnaško oblikovanje vojvodanskog identiteta; etnogenetsko fundiranje crnogorske državnosti itd.

Izvori svim ovim koncepcijama su, prije svega, u zamjeni države — zajednicom, birokratsko-etatičkog — samoupravnim na svim nivoima društvene organizacije, tj. svega socijalnog — nacionalnim. Na toj podlozi svjesno ili nesvjesno i pod uticajem raznih socijalnih i političkih tenzija, nastaje takva socijalno-klasna, intelektualna i politička zavrzlama odnosa i snaga u Jugoslaviji koja se pokazuje bitnim generatorom nacionalnih protivrječnosti i nacionalizma danas. Takvo stanje društvenih prilika i odnosa nadalje omogućava zamjenu demokratsko-nacionalnog — nacionalističkim, ravnopravnosti ljudi — pozicijom institucija u nacionalnoj izvedbi, što opet stvara prostor i uslove za zamjenu socijalističkog (u smislu samoupravljanja) građanskim, a time i mjesta klasno-socijalnih i političkih snaga u društvu. Tek u ovim okvirima moguće je naći i objasniti uzroke za sada prisutna međurepubličko-pokrajinska sporenja kojima se daje nacionalna forma i politička tenzija sve do otvorenih nacionalističkih sukoba pojedinaca i grupa s tendencijom da se s takvim idejama prodre do najširih slojeva naroda, pa i do samih radnika.

U ovakvim državno-nacionalnim, tj. republiko-pokrajinskim podjelama nacionalno se, bukvalno rečeno, upotrebljava kao pokrivač državno-birokratskog i etatičkog, a u toj izvedbi nacionalno se neminovno preobraća u nacionalni egoizam (čak i u nekim vidovima prirodnog ispoljavanja nacionalnih identiteta), pa sve do nacionalnog udaljavanja, suprotstavljanja, optuživanja, tj. nacionalizma u vidu izliva nacionalističkih strasti. U ovakvoj koncepciji državnosti samoupravljanje kao zajednica udruženih proizvođača nema šanse, čime se podrivaju i temelji funkcionisanja i egzistiranja Jugoslavije kao socijalističke samoupravne zajednice, odnosno države u samoupravnoj koncepciji. Time se neizbježno dovodi u pitanje i ideja bratstva i jedinstva i njen civilizacijski sadržaj i tok artikuliran u procesima i odnosima izlaska iz usko nacionalnog kao ograničavajućeg na ravan jugoslovenskog kao univerzalnog i oslobađajućeg. Krajnja konsekvenca toga jeste i zamjena jugoslovenske državnosti i identiteta kao primarnih u društvenoj cjelini — republiko-nacionalnim kao elementarnim u toj cjelini. Na to je upozoravao i Tito podvlačeći dijalektički sklad nacionalnog, tj. republikog i jugoslovenskog, kritikujući istovremeno koncepciju mehaničkog zbrajanja nacionalnih identiteta i suvereniteta u jugoslovenski identitet i cjelinu suvereniteta ljudi i naroda, tj. vještačkih političkih podjela i zatvaranja.

Zamjena monarhije republikom u onom Lenjinovom smislu koju je ostvarila jugoslovenska socijalistička revolucija bila je historijska epohalna mijena. Međutim, suočeni smo sa nacionalnim programima i pokretima koji se unutar nacionalno državnih republikih cjelina profiliraju i artikuliraju na račun Jugoslavije kao republike. Umjesto da tom ujedinjenju koje smo ostvarili, kako bi Krleža rekao, damo viši, duhovni sadržaj, na djelu je i njegovo organizaciono slabljenje. Na toj liniji u svijesti, ponašanju i djelovanju određenih socijalnih i političkih snaga prepoznatljiv je čitav niz shema, porijeklom iz prošlog i iz početka ovog vijeka, koje se pokušavaju projicirati kao »jugoslovensko rješenje« u koncepciji takozvane treće, itd. Jugoslavije. Svjesni, naravno, da sve to nije moguće realizirati bez adekvatne organizacije i odnosa političkih snaga, protagonisti takvih koncepcija insistiraju na nacionalno republikom kriteriju kao glavnom u organizovanju svih političkih snaga u društvu, a posebno Saveza komunista, i na njihovom konfederalističkom odnosu na jugoslovenskom nivou, negirajući osnovne elemente društvene i samoupravne organizacije i principe jedinstva u funkcionisanju cjeline sistema, a posebno demokratskog centralizma u Savezu komunista kao ključnog demokratskog principa u uređivanju društvenih odnosa.

Iz birokratsko-etatističke izvedbe nacionalne državnosti republika profilira se i koncepcija o takozvanom nacionalnom udruživanju i okupljanju u i oko nacije matice, što u krajnjoj konsekvenci vodi nacionalnim homogenizacijama i stvaranju etnički čistih sredina (republika, pokrajina, regija itd.). Ova tendencija, ili bolje rečeno pojava već je na djelu u jugoslovenskom društvu i ona postaje sve ozbiljnija tim prije što nije samo demografski proces i pojava, već vođena nacionalističkim ciljevima i djelovanjem, sve više poprima karakter političkog okupljanja nacionalnih snaga, politički organizovanih, za rješavanje određenih društvenih pitanja vlastite nacije. Na širem, globalnom planu ova koncepcija se pokazuje i u zahtjevima za snaženje nacionalnih komponenti državnosti republika, tj. »nacionalno osnaženje« postojecih i formiranja novih nacionalnih institucija.*)

Ovaj negativni trend u nacionalnim pomjeranjima i organizovanju pokazuje se kao snažan faktor usporavanja i onemogućavanja realizacije jugoslovenstva i otjelovljenje Jugoslavije kao oblika samoodređenja jugoslovenskih naroda i narodnosti. To je ujedno najava pada svega što je socijalno i progresivno pred naletom nacionalnog u nacionalističkoj konotaciji i izvedbi, što stvara klimu dubljih nacionalnih podvajanja i udaljavanja s težnjom da svaki narod padne u stanje socijalne i ideološke regresije i reakcije. Time se stvara i prostor za zamjenu mjesta socijalnih snaga unutar nacija — da vodeću ulogu u naciji preuzimaju građanske i birokratsko-etatističke snage umjesto radničkih i proizvodno stvaralačkih snaga, što je prepoznatljivo i u tendenciji koja se profilira kroz prizmu nekih ideološko-političkih previranja posljednjih godina u jugoslovenskom društvu. Naime, na djelu su akcije koje za platformu imaju jedinstvo i snagu pripadnika svoje nacije, nacionalno pomirenje i prijateljstvo svih nacionalnih snaga neovisno od klasnih, socijalnih, ideoloških i političkih orijentacija, a sve pod firmom navodnih civilizacijskih i emancipatorskih razloga. Tom sviješću i orijentacijom zapljusnut je i dobar dio Saveza komunista koji umjesto da insistira na jedinstvu radnika i svih progresivnih snaga svih nacija, posebno u borbi protiv nacionalizma svog i tuđeg naroda, težište je bacio na navodno buđenje na-

*) Teorijski i iskustveni primjer mogućnosti realizacije nacionalnih interesa više naroda zajedno u okviru jedinstvenih društvenih institucija jeste Bosna i Hercegovina, mada i u vezi s tim još uvijek egzistiraju i obnavljaju se ideje o formiranju zasebnih nacionalnih institucija, što se posebno prelama kroz prizmu muslimanskog nacionalizma, čije je izvorište u gladišima o Bosni i Hercegovini kao muslimanskoj nacionalnoj državi utemeljenoj na autohtonosti muslimanskog naroda, upućujući Srbe i Hrvate na svoje matične nacije u Srbiju i Hrvatsku.

nacionalne svijesti i snaga unutar svoje nacije, te njihovom objedinjavanju što je, u biti, građanska koncepcija, suština programa nama poznatih građanskih političkih snaga, koja može da odigra fatalnu i razornu ulogu u međunacionalnim odnosima i da, prije svega, vlastitu naciju baci na mnogo veću udaljenost od drugih i van nužnih civilizacijskih potreba i ciljeva življenja u savremenoj epohi. To se već pokazalo na primjeru kontrarevolucije na Kosovu gdje je politika sa pozicija albanskog nacionalizma i iredentizma, prije svega, albansku narodnost objektivno i uveliko udaljila od drugih naroda i narodnosti ne samo na Kosovu već i u drugim dijelovima zemlje. Ta opasnost se nadvila i nad drugim našim narodima ukoliko bi se nastavila politika demonstriranja nacionalnih snaga i uobličavala u nacionalne programe u formi građanske prevlasti nacionalnog suvereniteta unutar kojeg biva zarobljena i sama radnička klasa i druge progresivne socijalističke snage, pa i sam Savez komunista. Ovakve nacionalno etničke relacije, koliko god se kontrolisale, one u jugoslovenskim uslovima nacionalnog pluralizma neminovno postaju stjecište negativnih nacionalnih naboja i konotacija i to, prvo, unutar vlastite nacije iako to, na prvi pogled, nije primjetno, potencirajući razlike između socijalnih i političkih grupacija, a onda i spram drugih nacija što je prepoznatljivo i na primjerima najnovijih iskustava na Kosovu gdje je tu, kako bi Krleža rekao, »nacionalnu romantičarsku svijest, kao neku vrstu kaše ili melase, veoma teško odrediti, jer se ta maglena masa nalazi u trajnom prelivanju, pod simultanim uticajem čitave jedne beskrajne količine komponenata, u neprestanoj igri slučaja«⁴).

I naravno, u toj beskrajnoj igri slučaja nijedan jugoslovenski narod, pa ni albanska narodnost na Kosovu, bez drame nacionalizma, ne može nikada sama rješavati svoj položaj. Prirodno je stoga da se oslonac za ta rješenja traži i nalazi u zajedništvu sa drugim narodima. Kad je riječ o albanskoj narodnosti na Kosovu, ona nužno mora biti upućena na internacionalizam srpskog naroda, tj. na nosioce tog internacionalizma, a to su radnička klasa i druge progresivne snage srpskog naroda. I, obrnuto, najveća snaga srpskog naroda jeste, upravo, u internacionalizmu u lenjinskom smislu shvaćenog koji je, kao najbrojnija nacija, kroz misao, ideje, politiku i akcije radničkog i komunističkog pokreta pokazao na istorijskom putu zbližavanje i ujedinjenja jugoslovenskih naroda i ostvarivanja politike nacionalne ravnopravnosti. Prvi korak ka tome bilo je odricanje od vlastitog hegemonizma

koji dolazi po privodi položaja najbrojnije nacije i obračun sa klasnim i političkim snagama buržoazije i birokratizma kao nosiocima te hegemonije.

Na primjeru Kosova pokazuje se istorijska istina da i mali narodi mogu biti u poziciji hegemonu i doći u iskušenja poput velikih nacija. I u tom slučaju važi princip inter-nacionalističke solidarnosti i odnosa prema manje brojnim nacijama i narodnostima. Taj internacionalizam je morala pokazati albanska narodnost na Kosovu, njena progresivna misao i snage i odlučno se suprotstaviti nosiocima albanskog nacionalizma i iredentizma, jer samo tako može obezbijediti uslove za svoj miran opstanak i zajednički život sa srpskim, crnogorskim i drugim narodima i narodnostima na Kosovu. Albanci na Kosovu, kao većinska nacionalna grupacija, moraju pokazati smisao, volju i spremnost za stvaranje uslova pune nacionalne slobode i ravnopravnosti svih drugih na Kosovu i u tom pogledu je veliki dužnik čitave jugoslovenske javnosti, svih naroda i narodnosti Jugoslavije. U tom pravcu moraju biti usmjerene sve snage progresa, posebno Savez komunista. To je veliki signal za već probudenu i onu uveliko neprobudenu albansku svijest i snage da ustanu u odlučnu bitku protiv vlastitog ropstva, jer kako je Marks govorio — narod koji ugujetava druge narode ni sam nije slobodan, on je zapravo još veći rob i to, kako vlastite svijesti tako i svijesti neravnopravnih, a u ovom slučaju pripadnika nealbanskih naroda i narodnosti.

Bitna pretpostavka za to oslobođenje jeste prevazilaženje vremena koje živimo a koje je, gledano kroz ideološku i političku prizmu instrumentalizacije nacionalnog u kardinalnim društvenim pitanjima, u kandžama gvozdених nacionalnih ključeva prema kojima se, unatoč opasnostima, sve pokreće i približava. S tog stanovišta, marksistička naučna misao, Savez komunista i druge progresivne djelatne snage socijalističkog samoupravljanja morale bi razotkriti magijsku moć u političkom ispoljavanju nacije u jugoslovenskom društvu. Dosadašnje dijagnoze nisu se pokazale djelotvornim u pokretanju subjektivnog faktora socijalizma da bitnije mijenja stanje. Suočeni smo i sa veoma različitim i nesvršishodnim dijagnozama, sa snažnim epistemološkim nabojima ideološke i političke naravi.

3.

Rezultati analiza društvene stvarnosti sve su nekoherentniji i protivrječniiji i kod naučnika i kod političara, zavisno od republičko-pokrajinske pripadnosti. Otuda i različite ocjene, gledišta o pravcima rješavanja problema sve do ponaša-

-ja i djelovanja pojedinaca i institucija sistema. Iz toga proizlazi kao da su poremećene osnovne koordinate marksističke teorijsko-metodološke analize pojava, što je prepoznatljivo u čestoj zamjeni uzroka i posljedica, pa samim tim i metoda u rješavanju i pojedinačnih i globalnih situacija. U svemu tome prepoznatljiv je čudan strah za svoju naciju, republiku i pokrajinu sve do raznih fobija. Naciofobije, naravno, drže primat posebno u simbiozi sa politikofobijom pojedinaca i grupa sa katastrofalnim posljedicama za društvenu misao i djelovanje društvenih snaga. Razorna moć političkonalizma očigledna je u svakodnevnim događanjima na međurepubličko-pokrajinskoj pozornici, ali što je posebno zažaljeno, ona sve više i upornije prodire prema svijesti masa i već se mogu konstatovati njegovi praktični negativni učinci koji dolaze do izražaja u ocjeni šta je nacionalno, a što je nacionalističko, u ocjeni stepena opasnosti nacionalizama itd.

Sirom Jugoslavije mogu se identifikovati i tzv. nacionalne linije u ocjeni nacionalnih i međunacionalnih događanja, posebno kada je riječ o Kosovu i onome što se dešava u i oko njega. To je uočljivo i među komunistima, a imali smo se u to osvjedočiti i u samoj našoj republici na nekim skupovima o Kosovu. Na tim relacijama je i republičko-pokrajinska štampa, pa i ona teorijska misao koja se pripila za određene političke strukture u republikama i pokrajinama. Prema tome, sva ta ideološko-politička zavrzlama o nacionalnom pitanju i međunacionalnim odnosima, te o drugim kardinalnim socijalnim pitanjima, gdje se radi o biti ili ne biti Jugoslavije, nastaje i emitira se iz središta sukobljavanja interesa od radničke klase otuđenih socijalno-političkih struktura, dakle, upravljačkog sloja u svim sferama života i do onog nivoa društveno-političke organizacije gdje se upravljanje i odlučivanje društvenim poslovima ostvaruje van uticaja radničke klase, radnih ljudi i građana. U presijecanju ovog čvora u odlučivanju, koji se sve više pokazuje kao Gordijev, jer ne dopušta nikakve bitne promjene, nalaze se i mogućnosti rješenja sadašnjih socijalnih i nacionalnih problema u jugoslovenskom društvu. Za sada je odnos snaga takav da ne dopušta cjelovito demokratsko profiliranje poželjnih i najsvrsishodnijih rješenja. Nacija i nacionalno se u zaštiti tog i svih drugih birokratsko-etatističkih čvorova pokazuju veoma probitačnim, oslanjajući se na onu «kašu i malesu» nacionalne svijesti koja ganutljivo djeluje na zaostale i reakcionarne snage, pa čak i na sentiment zbunjenog slobodarskog zanosa narodnih masa koje jeftino podliježu davno već preživjeloj fazi nacionalne svijesti rasplintute pred vratima stvaranja socijalističke federativne Jugoslavije kao zajednice ravnopravnih

gih naroda i narodnosti. Povratak takvoj svijesti značilo bi kapitulaciju pred bijednim anahronizmom iz prošlosti i svim onim, kako bi Krleža rekao, šovinističkim balastom koji se uz to pitauje prišljamao.

U tom haosu nacionalnih zbrka i političkih zbunjenosti pred nacijom i bankom nacionalizma, u odsjaju preplamsaja nacionalne svijesti, kao da se sve više gubi smisao i potreba za jugoslovenstvom, devalvirajući ga do pojma čiste spekulativnosti (apstrakcije) u posredovanju ljudske do nacionalne svijesti. Ono je u ovovremenim nacionalnim medašima često izvrnuto ruglu, čak do čiste malograđanštine i prakse specifičnih interesa grupacija koje se za tu ideju javno opredjeljuju, a u teoriji i političkoj misli nerijetko ostaje van vrednovanja i kritičkog procjenjivanja za našu budućnost. Ono se još uvijek svodi na idealističke konstante, na parole u glavama pojedinih intelektualaca i želju pojedinaca (uglavno mladih) koji su se vaspitavali po nekom navodnom kalupu van društvene stvarnosti. Ovakva shvatanja, koja su primarno karakteristična za birokratsko-upravljačku svijest sa uporištem na nacionalno, tj. republičko-pokrajinsko posredovanje u odlučivanju, te unutar socijalno kulturnih i religijsko-klerikalističkih krugova čiji interesi počivaju i završavaju se na nacionalno-republičkim i pokrajinskim atarima i negativnoj nacionalnoj prošlosti, unatoč apsurdnosti koju pokazuju, još se uvijek održavaju i prema njima se blagonaklono i nekritički odnosi nemali dio teorijske i političke misli. Taj politički i teorijski konformizam veoma je prepoznatljiv i unutar Saveza komunista i sve više postaje saveznik onim nacionalnim snagama koje unose i šire nepovjerenje prema jugoslovenstvu, obmanjujući narod parolama »nacionalnog jedinstva« i okupljanja u svoje republičke i pokrajinske nacionalne države.

Bez patetičnosti i pesimizma kazano, analize i procjene sadašnjih prilika i zbivanja u jugoslovenskom društvu pokazuju da su se pred jugoslovenstvom isprijebile veoma snažne prepreke. Jugoslovenstvo je kao samoupravni socijalistički društveni odnos, kao linija bratstva i jedinstva, kao patriotizam i misao o jugoslovenskoj cjelini pred velikim iskušenjem. Opterećeno je nizom nesporazuma, dilema i nejasnoća teorijsko-metodološke i praktično-djelatne naravi. Kontraverze o tome kreću se od negacije pojave do njenih različitih ideoloških i političkih izvedbi. Međutim, iste te analize otkrivaju da su sudbina i izgledi jugoslovenstva u bitnome određeni emancipatorskom praksom socijalizma u samoupravnom modelu kao opšteljudskom, pa time i nacionalnom emancipacijom. U mjeri u kojoj su prigušeni ili zatvoreni procesi i to-

kovi te i takve emancipacije u onoj mjeri slab i snaga jugoslovenstva.

U sadašnjoj krizi jugoslovenstva naziru se, međutim, i njegove velike šanse ukoliko se subjektivne snage socijalizma i posebno Saveza komunista usredsrede na toj orijentaciji i posebnim Saveza komunista usredsrede na toj orijentaciji oslobadajući se nepotrebnih nacionalnih linija u korist snaga i pokazatelji ohrabruju u tom pogledu. Naime, istraživanja poluga bratstva i jedinstva. I neka najnovija istraživanja i pokazatelji ohrabruju u tom pogledu. Naime, istraživanja bosansko-hercegovačke i jugoslovenske omladine pokazuju snažno uporište jugoslovenstva kod mladih gdje se za jugoslovenski identitet opredijelilo 33,1% tj. jedna trećina, što je veoma ohrabrujuće prema svim prisutnim nacionalnim podjelama i potenciranjima nacionalnih razlika u mnogim oblastima života. Ovim pokazateljima koicidira i najnoviji podatak da se za jugoslovensku identifikaciju opredijelilo i 32,1% članova SKBiH. U ovom smislu se mogu postaviti i unutar-nacionalne promjene u ukupnoj strukturi stanovništva, što će pokazati podaci narednog popisa stanovništva.

I ovi podaci, i ne samo ovi, pokazuju da je sama nacija suočena sa nizom unutrašnjih transformacija i protivrječnosti i da je to prestrojavanje, u cjelini gledajući, na liniji njenog otvaranja prema savremenim civilizacijskim tokovima i potrebama ljudi, ali da je to mukotrpan i dugotrajan proces, i da se radi o tome da snage progresa taj proces snažnije podupiru i usmjeravaju u demokratskom i slobodilačkom smjeru i rezultatu. U tom smislu, naciju je nužno oslobađati političkog patronata i tutorstva, raznih nepotrebnih institucionalizacija i politizacija koje vode njenom zatvaranju i na toj osnovi razdvajanju i udaljavanju ljudi. Mladi Bosne i Hercegovine, kako se vidi i iz istraživanja, negiraju potrebu institucionalizacije nacionalnih interesa mimo samoupravnog konteksta i oni se primarno opredjeljuju za opštjeljske vrijednosti i jugoslovensku orijentaciju i identifikaciju. To pokazuju i podaci da se za opštjeljske vrijednosti opredijelilo 75,1%, a za jugoslovensku identifikaciju i orijentaciju 81,6% mladih Bosne i Hercegovine. Ovi pokazatelji upućuju i na zaključak da se opredjeljivanje za jugoslovenstvo ne shvata samo kao odnos spram nacionalne identifikacije već, prije svega, kao civilizacijski odnos i orijentacija na tragu otvorenosti i povezivanja ljudi neovisno od nacionalne pripadnosti. Ova orijentacija nastaje na civilizacijskim tekovinama jugoslovenske socijalističke revolucije izraženih u orijentaciji o ravnopravnosti i bratstvu i jedinstvu ljudi i naroda i stalno nadolazi sa stazanjem jedne nove generacije u jugoslovenskom društvu kojoj nacionalno nije primarna odrednica i vrednota u ličnom i društvenom životu. Otuda se može objasniti i

zanimljiva spoznaja o veoma ujednačenom učešću mladih iz svih nacionalnih struktura u BiH u pogledu iskazivanja stava o primarnoj jugoslovenskoj orijentaciji, što pokazuju i podaci da je pozitivan stav prema jugoslovenstvu, tj. jugoslovenskoj orijentaciji, vrednovan kroz više elemenata i vrijednosti, ispoljilo: Hrvati 79,6%, Srbi 79,9%, Muslimani 83,9% i već deklarirani Jugosloveni 86,2%. Ovi podaci pokazuju, takođe, da je učešće pripadnika pojedinih nacija u BiH u prihvatanju jugoslovenske orijentacije iznad jugoslovenskog prosjeka koji iznosi na primjer: Hrvati 61%, Srbi 76%, Muslimani 80%.

Na tragu izgrađivanja, u duhu nadolazećeg vremena 21. vijeka, modernijeg modela nacije, modernijeg i još demokratskijeg vida artikulacije nacionalnih interesa i razvoja nacionalnih odnosa u federativno uređenoj jugoslovenskoj državi, nužno se nameće i pitanje sudbine i mogućnosti svih onih socijalnih identifikacija i izbora koji se dešavaju prema tradicionalnim nacionalnim identifikacijama i izborima po principu historijskog prava i nasljeđa. Za sada se tu kao najočigledniji oblik identifikacije pokazuje jugoslovenska identifikacija, pa se s tim u vezi postavlja niz praktičnih pitanja koja u operacionalno-političkom smislu zadiru u ostvarivanju interesa i pozicije ove grupacije unutar nacionalno pluralističkog modela društvene organizacije i nacionalne komponente kao nezaobilazne u relaciji cjeline interesa individua kao pripadnika nacija. Dakle, riječ je i o otvaranju stvarnih mogućnosti nužne instrumentalizacije prava i interesa Jugoslovena ravnopravno i zajedno sa pripadnicima naroda i narodnosti u onim sferama i oblicima društvenog i samoupravnog života i odlučivanja u kojima se njihovi interesi ispoljavaju, artikuliraju i ostvaruju u institucijama sistema. Naravno, ovo pitanje ne bi smjelo da dobije one dimenzije i političke naboje da postane dodatna zavrzlama svim dosadašnjim nacionalnim zavrzlamama, već da ono bude u funkciji prevazilaženja nacionalnih ograničenja i podvajanja i primjer tolerantnosti i demokratičnosti u procesu artikulacije interesa ljudi u tome prilagođenim i modernizovanim institucijama socijalističkog samoupravljanja.

Raspravu o nacionalnim odnosima nije moguće završiti ni jugoslovenstvom, jer ona zahvata još čitav niz pitanja modernizacije politike međunacionalnih odnosa u okviru modernizacije ukupnog samoupravnog modela daljeg razvoja socijalizma u nas. To tim prije što je nacija veoma slojevita, žilava i na promjene rezistentna pojava, upravo, zbog građanske podloge s kojom ulazi u eru socijalizma, i što su njena sudbina i budućnost neraskidivo vezani sa sudbinom socijalizma koji, kako vidimo, daleko sporije i mukotrpnije kora-

ča naprijed nego što smo mislili i nego što je i sama naučna teorija marksizma pretpostavljala. Međutim, u ovom složenom i bremenitom vremenu u kome živimo, u interesu demokratske budućnosti naših naroda i narodnosti i samoupravne socijalističke budućnosti jugoslovenskog društva u cjelini, moramo se već sada odlučno uhvatiti u koštac sa nacionalizmom, sa tim nacionalnim đavolom iz prošlosti i sadašnjosti koji ne da mira na putu izgradnje socijalizma. Njegovo istjerivanje jeste teška stvar, ali ga je već jednom nužno izvrgnuti dostojanstvenom intelektualnom ruglu i kao đavola zauvijek skinuti sa grbače naroda.